

Bruno Latour

A három kis dinoszaurusz avagy a szociológus rémálma

Tanmese;

fennhangon olvasandó az ismeretlen relativista sírjánál **1**

Volt egyszer három kis dinoszaurusz. Az elsőt Reálszaurosznak hívták, a másodikat Szcientoszaurosznak, a harmadik, az aranyos Popszauroszt névre hallgatott. Senki se tudta, honnan származtak, s ezért egy szociológust fogadtak föl, próbálna meg kibogozni vérfertőző kapcsolataik genetikai gombolyagát. **2** Vizsgálata már a kezdet kezdetén módszertani problémákba ütközött. Először megpróbálta időrendbe állítani ezeket a nagy darab állatokat: az első dinoszaurusz mintegy 150 millió évvel ezelőtt ugrádozott; a második a XIX. század közepén látta meg a napvilágot Angliában; ami a harmadikat illeti, úgy tűnt, mintha örökké létezett volna, nyomát éppúgy meg lehetett találni a science fiction regényekben, mint Disneyland sétaútjain.

Melyik dinoszaurusz nemzette a többit?

Szociológusunk első és igen logikus gondolata az volt, hogy megkeresi Reálszauroszt, s kikérdezi születéséről és szexuális szokásairól. Csakhogy gyorsan felismerte, hogy igazán hatékony időutazó gép hiányában veszedelmes lenne a földtörténeti középkort felkeresnie. Minthogy idősebb bátyja elérhetetlen volt, szociológusunk elhatározta, hogy ugyanezeket a kérdéseket felteszi az ifjabb Szcientoszaurosznak.

Bezárkózott a *Jardin des Plantes* könyvtárába, s ott elolvasta, hogyan formálódott ki lassacskán, néhány évtized alatt Szcientoszauroszt a Buckland, Cuvier, Mantell, Owen és a két üzletember-paleontológus, Marsh és Cope közti vitában. A ritkaságkollekciókban és gyűjteményekben található szétszórta darabokat, amelyeket korábban „óriások karjának” vagy „szörnyű szerszámoknak” vagy „sárkányok lábnyomának” neveztek, lassacskán egymáshoz ragasztgatták, alakítgattak rajtuk, s ily módon összeállították a dinoszaurusz új csontvázának a vázlatát.

Szociológusunk rettentő sok könyvet elolvasott, s igen elégedett volt, mert látta, hogy hosszan tudna beszélni Reálszausról, de igencsak meglepődött, amikor észrevette, hogy pontosan ugyanazokat a dolgokat ismételte Reálszausról is és Szcientoszausról is. Úgy gondolta, ír egy előzetes jelentést az ebben a kalandban őt támogató alapítványnak, amelyben kijelenti, hogy a két dinoszaurusz bizony egyetjű ikerpár.

Ez a jelentés viszont nem elégítette ki Szcientoszauroszt. Hogyan lehetne ő annak a Reálszaurosznak a testvére, aki sok-sok millió évvel előtte született? Biztosan nem lehet, hiszen ő, Szcientoszauroszt, Reálszauroszt fia! A szociológus, akit megrendített a jelentése és Szcientoszauroszt bizonykodása közti ellentmondás, elindult, hogy megtalálja a harmadik kis dinoszauruszt, Popszauroszt, és megkérdezze a véleményét. Ez pedig igencsak igyekezett, hogy megerősítse az előbbi állat véleményét, s szerényen megjegyezte, hogy ő, Popszauroszt, Reálszauroszt unokája, s minthogy ugyanakkor Szcientoszauroszt fia is, bizony úgy kell annak lenni, hogy ez meg amannak a fia.

Hősünk, jó szociológusként, nyitott volt minden vélemény irányában, írt egy második előzetes jelentést, amelyben elmagyarázta, hogy a leszármazási viszonyok ebben a családban a következők: Reálszauroszt nemzette Szcientoszauroszt, aki viszont nemzette Popszauroszt. S minthogy emberünk olvasta Platón, hozzáfűzött egy kis jegyzetet, amelyben kimutatta, hogy mivel a második dino-szauroszt az elsőnek árnýéka, a harmadik nem lehet más, csak az árnýék árnýéka.

Szociológusunk valahogy mégis érezte, hogy a végső bizonyítékot addig nem leli meg, amíg közvetlenül ki nem kérdezi Reálszauroszt, a feltételezett pátriárkát. Alapítványi támogatásának kimerülése előtt felkeresett egy paleontológiai kongresszust, s ott megpróbált vele találkozni. De még annyi ideje sem maradt, hogy a magnetofonját bekapcsolja, amikor lókészülék futott végig a gyülekezeten: a kutatók felálltak, és egymás fejéhez vagdosták diapozitív dobozaikat. Három napi vita után Szcientoszauroszt alakja alapvetően megváltozott. A gyűlés előtt tohonya, hidegvérű fickó volt, aki lustán heverészett a mocsarakban; a kongresszus végére melegvérű lett, gondosan megrajzolt arcéllal, úgy futott, mint az ördög, és mindenféle új táplálékot kipróbált. E kis forradalom során végig nagy izgalom uralkodott a kongresszusi teremben.

Szociológusunk, aki nagyon izgatott volt, megkérdezte az egyik paleontológust: „Mi volt az, ami ezt a nyugtalanságot kiváltotta? Elmulasztottam volna Reálszauroszt megérkezését? Pedig annyira ki szerettem volna kérdezni!” Informátora a szemébe nevetett: „Ne hülyéskedj! Tudod jól, hogy Reálszauroszt nem tud eljönni a mi kongresszusunkra, ahhoz túl nehéz. Mi több, igazából nem is létezik, hiszen csak egy interpretáció...” Kutatónk nem hitt a fülének: hát nem ugyanavval a tudóssal beszél, aki két éve ellentmondást nem tűrően mutatta ki neki, hogy Szcientoszauroszt az apja, Reálszauroszt kiköpött képmása? Hitében meginogva, a szociológus nagy figyelemmel követte a kongresszus utáni hónapokban megjelent publikációkat. Minden egyes alkalommal, amikor Szcientoszauroszt változott, Reálszauroszt azonnal utánozta. Amikor Szcientoszauroszt a hátsó lábára állt, Reálszauroszt is azokon futkosott. Szcientoszauroszt az ujján nőtt szarva és nem az orrán? **3** Semmi baj, Reálszauroszt szarva békésen eltávozott nazális függelékéről az ujjai irányába. Az apa a fiát majmolta! Ez a szolgalelkűség paradoxnak tűnt szociológusunk számára. A kongresszus után hősünk egy harmadik előzetes jelentés írásába merült, amelyben diadalmasan kimutatta, hogyan lett Szcientoszauroszt Reálszauroszt apja, s közbevetőleg megjegyezte, hogy szegény Platón nemcsak a genetikába, hanem az optikába is belezavarodott: a valódi dinoszauruszt az árnýéka tudományos dinoszaurusztak.

Mikor a jelentése megjelent, nem fogadta az a lelkesedés, amelyre barátunk számított. Az egyik paleontológiai lapban egy éles hangú ismertetés „relativizmusról” és ostoba szempontokról beszélt, s arról, hogy egyes szociológusok fejükbe vették, hogy ott is társadalmi tényezőket lássanak, ahol nincsenek. *In cauda venenum*, **4** a cikk végül ragyogó jellemzést adott Reálszaurosztól, „amilyenek ma ismerjük, s nem ahogyan ostoba módon – a sötét és ma már távoli múltban képzeltek el”.

Hősünk az egyetemre sietett, magyarázatot követelve: „Mi folyik itt? Bolondot csináltak belőlem? Hogyan beszélhetek ép ésszel Reálszaurosztól?” Elmagyarázták neki, hogy közben a vita lecsillapodott, s az érdeklődés másfele fordult (a madarak és dinoszauruszok kapcsolatát érintő új taxonómiai érvek felé). Akárhogy is, informátorai szerint egyetlen normális észbeli képességekkel rendelkező ember sem vitathatja Reálszauroszt új képét.

– Várjatok, melyik dinoszaurusztól beszéltek? – kérdezte a szociológus.

– Hát melyikről? Az egyetlen, az igazi dinoszaurusztól, amelyik körülbelül 150 millió éve élt. Melegvérű állat volt, és...

– De hát azt mondtátok három hónapja, hogy ez nagyon-nagyon kétséges...

– Hát lehet, de mostanra Peabody bebizonyította!

– De hát azt is mondtátok, hogy a Reálszauroszt csak egy interpretáció! – ezt már csaknem kiabálva mondta hősünk, elfeledkezve a szociológus kötelező távolságtartásáról.

– Nem emlékszem, hogy valaha is ilyen ostobaságot mondtam volna – torkollta le a paleontológus, akinek a kérdés az elevenébe talált.

Kutatónk elképzelésére, a következő hónapokban a tudósok emlékezetéből úgy látszott, teljesen kiesett az a mini-forradalom, amelyet

ők maguk hajtottak végre. Senki se beszélt már interpretációról. Szcientoszaurusz újra Reálszaurusz árnyéka, kiköpött mása lett.

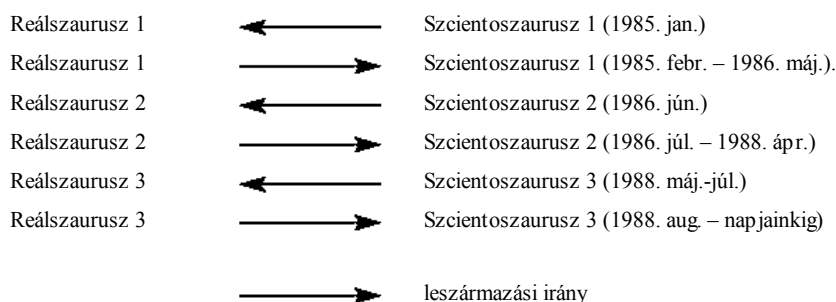
Barátunk ugyanúgy elbátoratlanodott mint Winston Smith, aki Orwell regényében a Times egyetlen példányát alakította: „A múltat napról napra, sőt szinte percről percre a jelenhez igazították. (...) Az egész történelem palimpszeszt volt, amelyet annyiszor vakartak tisztára és írtak újra, ahányszor csak szükségessé vált. (...) A könyveket is újra meg újra bevonták, átírták, s megint kiadták anélkül, hogy utaltak volna rá, hogy milyen változtatás történt.”⁵

„Hogy is van ez?” – morfondírozott szerencsétlen vizsgálódó, – „a tudósok is ugyanolyan arcátlanul hazudnak, mint az újbészél totalitárius hívei? A tudományos igazság lelkes és bátor harcosai ugyanolyanok, mint a legrosszabb obskurantisták?”

Ezúttal a szociológus annyira megzavarodott, hogy nem írt semmiféle jelentést, még egy előzeteset sem. Ahogy Winston Smith, ő is csak magának mormogta: „Az egyetlen bizonyosság az elmében van, s nem lehetek biztos benne, hogy egy másik emberi lény emlékei ugyanazok, mint az enyéim.” Mégis szerencsésebb volt, mint Smith, mert meghosszabbították a kutatási támogatását, s ezért, senkinek sem szólva egy szót sem, eltervezett egy nagyon agresszív stratégiát, hogy eldöntse a leszámazási viszonyt a három nyavalyás dinoszaurusz között.

Magnetofonnal felszerelve lesbe állt, várva egy újabb, a kérdéssel kapcsolatos vitát, mert azt remélte, hogy felfedezi a jeleket, amelyek megmutatják, melyik dinoszaurusz volt a másik elődje. Reálszaurusz adott-e életet Szcientoszaurusznak, vagy éppen az ellenkező lenne az igaz? Csak néhány hónapot kellett várnia, s egy Krulick nevű jeles tudós a dinoszauruszok ökológiájának egészét megtorpedózta, mert bemutatott egy diaporámát: a zsákmány–zsákmányoló arány egyszerre teljesen megváltozott, és a hűvöök száma egy csapásra negyedére csökkent. A szociológus megjegyezte, hogy ezúttal mindenfajta kétséget kizárva Szcientoszaurusz nemzete Reálszauruszt; ez utóbbi pedig a feltűnést kerülve elosont a természetbe, hogy kivárja, amíg elül a körötte támadt vita. A szociológus az előadói emelvényre rohant, megkaparintotta a mikrofont és állhatatosan azt követelte, hogy Krulick írásban ismerje el, hogy Reálszaurusznak legalábbis ez a tulajdonsága nem más mint „interpretáció”. Nagyon jól tette, hogy ilyen merész volt, mert alig tíz perccel később a hallgatóságot kezdték meggyőzni Krulick bizonyítékai. Reálszaurusz újra megjelent a színen mint az egyetlen ok, amely miatt az őt érintő kérdésekben egyetértésre jutottak. A múltat megint újra lehetett írni. A csöbehúzott Krulick boldogtalan pillantást vetett az imént aláírt papírra. Szociológusunk sátáni mosollyal leült, s várta a következő alkalmat.

Néhány évi kegyetlen munka után megfigyelőnk teljes kronológiát tudott összeállítani: feljegyezte azokat az időpontokat, amikor Szcientoszaurusz és Reálszaurusz „jellegzetességeit” átalakították. Ezzel megerősítette első felfedezését: semmi olyan sincs, amit, ha az egyikről állítunk, ne lehetne a másikra is alkalmazni. Aztán megpróbált kis nyilak segítségével egy leszámazási ágrajzot összeállítani, amely megmutatja, ki nemzett kit. Az eredmény nagyjából így nézett ki:

Nagy meglepetésére felfedezte, hogy minden egyes alkalommal, amikor a kérdés újra terítékre került (1985. január, 1986. június, 1988. május–július), a nyíl a Szcientoszaurusz felől irányult a Reálszaurusz felé, de a nyugalmas időszakokban – azaz az idő legnagyobb részében – a nyíl az ellenkező irányba mutatott! S mégis, Szcientoszaurusz sosem befolyásolta Reálszauruszt, és sosem okozott rajta módosulásokat. Az évek során egyszerűen hol Szcientoszaurusz volt apa és Reálszaurusz fiú, hol megfordítva! „Hát ezért írhattam én annyiféle különböző jelentést” – mondta ügyes emberünk. „Tudós barátaim sokkal relativistábbak voltak, mint én, 1985 januárjában, 1986 júniusában és 1988 május–júliusában, de a közbeeső időben javíthatatlan realisták maradtak. Ráadásul ezek a dinoszauruszok igazi tákolmányok, egy csomó ide-oda mozgó, a változatlan elemekre ráaggatott részből állnak. Ezt a problémát lehetetlen megoldani, ha a dinoszaurusz-fivéreket tökéletes és homogén lényeknek tekintjük.”

Jelentését úgy lehetne összefoglalni, hogy a dinoszauruszok váltakozó és „forró” részeinek oka láthatólag Szcientoszaurusz volt, míg a stabil és „hideg” részeké feltehetőleg Reálszaurusz, de ezt a nyugodt időszakokban nehéz volt eldönteni, mert ilyenkor ezek a részek a két bestiánál teljes mértékben ugyanolyanok voltak, s nem lehetett észrevenni azokat a gyors eltolódásokat, amelyek annyira jellegzetesek voltak a mozgalmas időszakokban. Kutatónk befejezte végső jelentését, amelyben elmagyarázta, hogy Szcientoszaurusz és Reálszaurusz leszámazási viszonyai az évszaktól, a vita hevességétől és az állat tekintetbe vett részétől függően teljesen ellentétesek.

A rémálom azonban nem ért véget. Krulick (az a tudós, aki meggondolatlanul aláírta állításának visszavonását) megkért egy episztemológust, hogy segítsen neki kikászálódni ebből a kínos és nevetséges szituációból, s elvitte őt magával a következő kongresszusra. Szociológusunk azonban most már elég erős volt, hogy kivédje a filozófus rohamait. Keze ügyében volt a kis diagrammja. Valahányszor az episztemológus az „igazi realitásról”, a „magánvaló dologról”, a „tudás intranzitív tárgyáról” beszélt, egyszerűen csak visszakérdézet: „Melyik részletről beszél most? Stabil vagy változó ez a részlet? Forró vagy hideg? Kemény vagy lágy? Melyik időpontot veszi tekintetbe – 1985 januárját vagy 1986 májusát? Honnan veszi ezt? Egy könyvben találta vagy egy kongresszuson hallotta, egy laboratóriumban, egy ásatás során vagy egy képregényben látta?”

Az episztemológus egy kézmozdulattal lesöpörte ezeket a „vulgáris” kérdéseket, s még a diagramot sem akarta megnézni, amelynek „nyilvánvaló empirizmusa” is bizonyította, hogy a szociológus nem képes felemelkedni a tudományok „alapvetően transzcendentális” kérdéskérdéseire. A vita egyre élesebbé kezdett válni, s a filozófus ki akarta magát vonni belőle. Felalált ezért egy új dinoszauruszt, a Reálreálszauruszt, aki ezek szerint Popszaurusz feltételezett dédapja lett volna. Mikor Krulick megkérdezte, mit lehet mondani erről a Matuzsálemről, a filozófus azt válaszolta, hogy ez egy olyan dinoszaurusz, amely nagyon-nagyon régen élt, s akitől az összes többi származik. A szociológus ekkor udvariasan megjegyezte, hogy a dinoszaurusz nevet magát Owen találta ki 1842-ben; ez az információ nyilvánvalóan csak Szcientoszauruszból volt kikövetkeztethető; ami pedig azt a lehetőséget illeti, hogy millió évekkel ezelőtt élt volna, ez az ötlet a XIX. századi Angliában bukkant fel, korábban a teremtés mindössze hatezer éves volt. Következésképpen e részletek egyike sem származhatott ilyen pontossággal a pátriárkától, akire a filozófus gondol. Szerencsére megszólalt a csengő és félbeszakította a vitát. Krulick és hősünk kirohant a szobából, egy másik szekcióba igyekezve, amely-től – ha eltérő okokból is, de – mindketten sokat vártak. Magára hagyták a filozófust a kis irodában, aki felemelt karral hallgatagon egy láthatatlan és ismeretlen pontra mutatott. Ez lett volna szerinte az egész dinoszaurusz leszámazási vonal oka, a Reálreálszaurusz, amely a fenséges üressége miatt Theoszaurusznak

nevezett.

Ezalatt a konferenciateremben tipikus esemény zajlott le, olyasforma, amelyet a szociológusnak már korábban volt alkalma megfigyelni. Bonemarrow új fosszilis lenyomatokat talált Wyomingban, és ezekről beszámolt a kongresszuson, nem kevesebb mint kétszáz diapozitívvetítve le. Bonemarrow azt bizonygatta, hogy a dinoszauruszok lába járás közben a testük alatt volt, s egyáltalán nem úgy mozogtak, mint a gyíkok. „A lenyomatok megcáfolhatatlanul ezt mutatják” – mondta. Annyi diája volt, és annyira meggyőző tudott lenni, hogy a kollégái elfeledtek arról a leereszkedő hanghordozásról, amivel eddig az efféle zagyaságokat kísérték. Az ülés előtt ilyenfajta kijelentéseket lehetett hallani: „Hát hallod, itt van ez a fickó, hogy is hívják, hm, Bonemarrow, aki telekiabálja a világot, hogy a dinoszauruszok felegyenesedve jártak, de nincs semmi bizonyíték!” Végül azonban egyhangúlag kijelentették, hogy Bonemarrow „bebizonyította”, hogy a dinoszauruszok nem úgy mozogtak, mint a gyíkok.

A szociológusunk által tanúként meghívott külső megfigyelők nagy meglepetésére a kutatók alig mondták ki ezeket a szavakat, s a mondat, amelyet az imént elemzett, két részre hasadt: az egyik fele Bonemarrow ajkát hagyta el, s valamiféle dolog „reprezentációja” lett, igazi mondat, amely csak szavakból áll, az emberi fecsegés körébe tartozik; a másik fele viszont azonnal ráragadt Reálszauszra, átalakította járásmódját, rögzítette ezt az új képet, és csakhamar a külső természet elemévé vált, magánvaló dologgá. Hősünk, aki mostanra már egykedvűen figyelte e kis csoda rendszeres ismétlődését, órájára pillantva készült a következő metamorfózisra: valóban, egy perccel később, a külső valóság lett Bonemarrow interpretációjának az oka, s egyedül ezzel lehetett megmagyarázni kollégái meggyőzésének megváltozását!

A szociológus, noha nagyon leleményes kutatási jegyzőkönyvet vezetett, továbbra is ugyanolyan magányos maradt, mint szegény Smith, és csak magát tudta meggyőzni a dinoszauruszok „konstruált” jellegéről. Ha egy a múltbeli dinoszauruszokkal kapcsolatos elmélkedés meggyőzte a paleontológusokat, minden egyes alkalommal ugyanannak a bűvészmutatványnak a segítségével „naturalizálták”, s az átsomagolás olyan gyorsan ment végbe, hogy szociológusunknak sosem maradt ideje a sajtót odahívni, hogy legalább egy fotót csináljanak.

Hogy egy újabb kísérletet tegyen kollégái meggyőzésére, hősünk erőfeszítéseit az ellentétes jelenségre összpontosította. Ahelyett, hogy a tény konstrukcióját tanulmányozta volna, az artefactumok dekonstrukcióját kezdte tanulmányozni. A Paleontológiai Társaság egyik kongresszusa előtt Reálszausz nevenségesen kicsi agygyal volt ellátva, és hát fiának, Szcintoszausznak sem volt bizony nagyobb agya. Márpedig az történt, hogy nem sokkal a kongresszus után mindketten „éppen olyan méretű aggyal rendelkeztek, mint amelyet el lehetett várni egy ilyen nagy hullónél”. Mi történt az agyukkal, amely addig olyan nevenségesen kicsi volt? A kongresszus folyamán Reálszausz agyának kicsisége fokozatosan artefactum lett a Harry Jerrison által rámérte csapások alatt. Míg korábban ez az agyméret természetű bizonyosság volt, most elsőként Reálszausztól szépen átszűzött Szcintoszauszhoz (mintha az ő sem akarta volna vállalni a felelősséget egy ilyen jellegzetességért, amelynek az eredete kétségessé vált), aztán a paleontológusok fejében levő pusztá interpretáció lett belőle, hogy végül egyszerű tévedéssé váljon. Hová lett mindaz a nyilvánvaló bizonyíték az agy kicsisége mellett – a lapos koponya, a borsószemmi agyvelő? Egyszerűen ellillantak a leve-gőben, éppolyan tökéletesen, mint egy számítógépen írt s tévedésből kitörölt szöveg elektronjai. A dinoszauruszok agyának kicsisége nem volt más, mint artefactum, számítási hiba, mítosz, vélemény, a semminél is kevesebb, fikció. Reálszausz épp annyira volt értelmes, amennyire lehetett, és a tudósk most azokon csúfolódtak, akik a dinoszauruszokat a „nekik mesterségesen tulajdonított ostobaság igája alatt” hajladozni látták.

Szociológus barátunk diadalmasan kijelentette, hogy minden kétséget kizáróan csakis a Jerrison által keltett botrány volt az egyetlen oka Reálszausz agya átalakulásának, s ez az ok nem a pátriárka valamiféle megváltozása volt, hiszen ő e kutató bátor közbelépte nélkül még százhat évig groteszkül kisméretű aggyal élt volna. Amikor beszédét azzal fejezte be, hogy valójában Jerrison volt Szcintoszausz, s hogy lényegében egyedül az ő munkája mozgatta belülről Reálszausz hatalmas méretű modelljét, senki sem tapsolt. Ellenkezőleg, a dühös paleontológusok csapata egyszerűen és gyorsan elkergette, és kitiltották minden további kongresszusról. Kutató barátai, mint Ionesco darabjában, félig dinoszauruszá váltak, állkapcsuk és karmuk csattogása még hónapokig kísértette.

„Miért nem hittek nekem” – kérdezte magától, még mindig remegve – „pedig bizonyításom hibátlan volt. Valami el kellett, hogy kerülje a figyelmemet.” Hirtelen eszébe jutott a harmadik dinoszaurusz, akit eddig teljesen figyelmen kívül hagyott, mivel az szerényen azt mondta magáról, hogy ő a család benjámija. Hősünk elhatározta tehát, hogy kikérdezi Popszauszt.

Mennyire más ennek a mázlistának az élete, mint állítólagos elődeié! Reálszausz láthatatlan volt, a nyugalmi periódusok meg persze a tudományfilozófiai könyvek kivételével; ez utóbbiakban apjával, Reálreálszausszal együtt vonszolta testét, s kérődzött. Szcintoszausz élete nehéz volt, néhány négyzetméteren volt elszállásolva a Természettudományi Múzeumban meg a British Museumban, diapozitívek, lenyomatok, gipszöntvények és számítások manipulációjának áldozataként (vagy ő manipulálta azokat?), s csak néhány száz rosszul fizetett és lelkes paleontológus törekény hálózata biztosította létezését. Popszausz viszont mindenféle parádézott.

Ókelme kényelmesen berendezkedett a képregényekben, a tejesdobozokon, a *Jurassic Parcban*, a *Palais de la Découverte*-ben, a televíziós hirdetésekben, a science-fiction regényekben, betöltötte az ámuldozó gyerekek lelkét, vagy speciális effektusok segítségével riogatta őket. Viaszból, betonból, műanyagból, papírmáséból volt csinálva, mindenféle méretben és mindenféle formában. Míg Reálszausz néma és ostoba maradt, Szcintoszausz meg nagyon elővigyázatos, Popszausz hihetetlenül szociálbilis volt, s képes volt bárhol és bárkivel közösködni. Szociológusunk gyakran találkozott vele barlanglakó emberek, oroszlanok és rakéták társaságában; előfordult, hogy az emberek betonból rekonstruált gyomrában téaztak, de látta nyakláncon is, egy barna szépség keblét csiklandozva.

Paleoszociológusunk a vele való társalgás során váratlan részleteket fedezett fel. Popszausz ezúttal azt állította, hogy ő nem Szcintoszausztól származik, hanem „egyenesen” Reálszausztól. A kutató megzavarodott ettől a választól, tovább kérdezett, s amit felfedezett, még különösebb volt. Ha az embereket Reálszausztól kérdezték, a legtöbben nyilvánvalóan Popszausz sajátosságait idézték fel. Ha ismerték Reálszauszt valamelyik jellegzetes vonását, ez azért volt, mert valamelyik szabadidő-parkban, vásárban, gyerekönyvben vagy lexikonban látták. Minden úgy alakult, mintha valójában Reálszausz származnék Popszausztól, és senki sem tudott egyetlen olyan vonást sem felfedezni az elsőben, amely ne a másodiktól származott volna. Ez nemcsak az analfabétákra volt érvényes, hanem a paleontológusokra is. A *Crystal Palace*-ban az iguanodon termét 1853-ban nyitották meg: az iguanodonok valamilyen mértékben emlékeztek a „tudományos” iguanodonokra, de a valóságos iguanodonok nagymértékben a róluk kialakult népszerű képzetekhez igazodtak. [6](#)

Szegény szociológusunknak el kellett ismernie, hogy mindaz a stabilitás, szilárdság, állandóság és külsőlegesség, amit Reálszausznak tulajdonítottak, valójában Popszausztól származik, még ha csontváza, viselkedése, illetve ökológiája néhány részletét Szcintoszausz adta is. Két oka volt annak, hogy az emberek nem voltak hajlandók elfogadni konstruktivistá szemléletmódját: az első az volt, hogy a tomboló viták idején „természetes módon” megfordult a leszármazási dominanciaviszony Reálszausz és Szcintoszausz között; a második pedig Popszausznak stikában Reálszauszzá való átalakulása volt, amelynek során némi „külső valóságot” kölcsönzött az enélkül tűnékenynek maradó Reálszausz lényének.

Amikor azt hitte, hogy ezt a kis leszármazási problémát megoldotta, meg akarta írni végső jelentését, de egy öblös hang félbeszakította: „Milyen erő hozta létre a három dinoszauruszt?” Hirtelen felébredt, elűzte a rémálom utolsó ködfoszlányait, s megrezzelgőzve irodájába sietett, hogy összeállítsa a *Science Citation Index* alapján készített statisztikáit. Megesküdött, bár ezzel egy

kicsit már elkésett, hogy többet nem foglalkozik filozófiával.

Némedi Dénes fordítása

Trois petits dinosaures ou le cauchemar d'un sociologue, in: Bruno Latour: *Petites leçons de sociologie des sciences*, Paris: Éditions La Découverte, 1993, 130–141. old.

Jegyzetek

- 1.** A tanmese a szerző *Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers through Society* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987; francia kiadása: *La science en action*, Paris, Éditions La Découverte, 1989) című könyvének egyik tételét illusztrálja. Latour szerint a tudomány Janus-arcú: a kész tudomány szigorú, magabiztos, formalista, szabályozott, míg az alakulóban levő tudomány eleven, bizonytalan, informális, változékony. A két arc kétféleképpen beszél. Míg az alakulóban levő tudomány szerint „a természet a (tudományos) viták megoldásának az eredménye lesz”, addig a kész tudomány szerint „a természet az oka annak, hogy a viták megoldódnak”. (*La science en action*, 157. old.) (A ford.)
- 2.** Ezt a kutatást a *National Science Foundation* 18 676 számú ösztöndíja és a Relativista Bizonyítékkutatók Szindikátusa AC-234-567 számú speciális támogatása tette lehetővé.
- 3.** Mindezeket a részleteket a következő cikkekből és könyvekből vettem: E. Buffetaut: *Le centenaire des Iguanodons de Bernissart*, *La Recherche*, no. 88., 1978; E. H. Colbert: *Dinosaurs: their Discovery and their World*, Hutchinson, London, 1962; Stephen Jay Gould: *La Foire aux dinosaures*, Le Seuil, Paris, 1993, és mindenekelőtt Adrian Desmond utánozhatatlan könyvéből: *The Hot-Blooded Dinosaurs*, Bélond and Brigg, London, 1975.
- 4.** Kb.: a végére hagyva a csattanót.
- 5.** George Orwell: *1984*, Budapest, Európa, 1989, 47–48. old.
- 6.** Lásd a meghökkenítő példákat Martin J. S. Rudwick: *Scenes from Deep Time. Early Pictorial Representations of the Prehistoric World*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992.